

Structuuroverzicht *Redelijke Godsdienst*

Deel I: Wat God schenkt in het genadeverbond

- A. Bronnen van Godskennis – Waaruit kennen we God?
 - Hoofdstuk 1 – De kennis van God uit de natuur is niet voldoende tot zaligheid
 - Hoofdstuk 2 – De kennis van God uit de Heilige Schrift is voldoende tot zaligheid
- B. God Zelf – Wie is God?
 - Hoofdstuk 3 – God is één in Wezen
 - Hoofdstuk 4 – God is drie in Personen
- C. Gods werken (1): Zijn eeuwige besluiten – Wat deed God voor de wereld bestond?
 - Hoofdstuk 5 – God heeft alle dingen besloten
 - Hoofdstuk 6 – God heeft in het bijzonder besloten wie er zalig worden en wie niet
 - Hoofdstuk 7 – God heeft met Christus het verlossingsverbond gesloten
- D. Gods werken (2): in de natuur – Wat doet God in de schepping sinds de wereld bestaat?
 - Hoofdstuk 8 – God als Schepper (a): Hij schiep de wereld, met alle dieren en planten
 - Hoofdstuk 9 – God als Schepper (b): Hij schiep de engelen, waarvan een aantal is gevallen
 - Hoofdstuk 10 – God als Schepper (c): Hij schiep de mens, die een ziel heeft
 - Hoofdstuk 11 – God onderhoudt en regeert de wereld in Zijn voorzienigheid
 - Hoofdstuk 12 – God sloot met de mens een werkverbond
- E. Excurs – Wat deed de mens nadat God met hem het werkverbond had gesloten?
 - Hoofdstuk 13 – De mens verbrak het werkverbond
 - Hoofdstuk 14 – De mens is totaal verdorven door de erfzonde en de begane zonden
 - Hoofdstuk 15 – De mens kan niet het goede doen en is strafwaardig
- F. Gods werken (3a): in de genade – Wie vormen de partijen en de Borg van het genadeverbond?
 - Hoofdstuk 16 – God richtte het genadeverbond op, dat door de bondgenoten wordt aanvaard
 - Hoofdstuk 17 – De Borg van het genadeverbond (a): Christus heeft voldaan aan Gods rechtvaardigheid
 - Hoofdstuk 18 – De Borg van het genadeverbond (b): Christus is één in Persoon en heeft twee naturen
 - Hoofdstuk 19 – De Borg van het genadeverbond (c): Christus bekleedt drie ambten, waaronder dat van profeet
 - Hoofdstuk 20 – De Borg van het genadeverbond (d): Christus bekleedt ook het ambt van priester
 - Hoofdstuk 21 – De Borg van het genadeverbond (e): Christus bekleedt ook het ambt van koning

- Hoofdstuk 22 – De Borg van het genadeverbond (f): Christus verdiende de zaligheid in de staat van Zijn vernedering
 Hoofdstuk 23 – De Borg van het genadeverbond (g): Christus deelt de zaligheid uit in de staat van Zijn verhoging
 Hoofdstuk 24 – De bondgenoten (a): De Kerk is één, zowel in wezen als in organisatie
 Hoofdstuk 25 – De bondgenoten (b): Alle gelovigen dienen zich bij de Kerk te voegen
 Hoofdstuk 26 – De bondgenoten (c): Alle gelovigen beoefenen de gemeenschap met Christus en met elkaar
 Hoofdstuk 27 – De bondgenoten (d): De Kerk wordt geleid door middel van de ambtsdragers
 Hoofdstuk 28 – De bondgenoten (e): Er zijn drie ambten: predikant, ouderling en diaken
 Hoofdstuk 29 – De bondgenoten (f): Mensen worden in- en buitengesloten door middel van de sleutels van het hemelrijk

- G. Gods werken (3b): in de genade – Wat zijn de zegeningen van het genadeverbond?
 Hoofdstuk 30 – God roept de bondgenoten uitwendig en inwendig
 Hoofdstuk 31 – God wederbaart de bondgenoten
 Hoofdstuk 32 – God schenkt de bondgenoten het geloof, waardoor zij zich aan Jezus toevertrouwen
 Hoofdstuk 33 – God schenkt de bondgenoten het *ware* geloof, dat onderscheiden is van een vals geloof
 Hoofdstuk 34 – God rechtvaardigt de bondgenoten
 Hoofdstuk 35 – God neemt de bondgenoten aan tot Zijn kinderen
 Hoofdstuk 36 – God schenkt de bondgenoten geestelijke vrede
 Hoofdstuk 37 – God schenkt de bondgenoten geestelijke blijdschap
 Hoofdstuk 38 – God verzegelt de bondgenoten inwendig door de Heilige Geest en uitwendig door de sacramenten
 Hoofdstuk 39 – De sacramenten (a): Door de Heilige Doop verzekert God de bondgenoten van hun inlijving in Christus
 Hoofdstuk 40 – De sacramenten (b): Door het Heilig Avondmaal versterkt God het geestelijke leven van de bondgenoten
 Hoofdstuk 41 – De sacramenten (c): De bondgenoten moeten op de juiste wijze van het Heilig Avondmaal gebruik maken
- H. Aanhangsels
 Hoofdstuk 42 – De bondgenoten mogen gelovig gebruik maken van Gods beloften
 Hoofdstuk 43 – De bondgenoten moeten zich niet mee laten slepen door verkeerde opvattingen of praktijken

Deel II: Hoe de bondgenoten leven uit het genadeverbond

Deel III: De verschillende bedelingen van het genadeverbond die er waren in het Oude en Nieuwe Testament Hoe de laatste bedeling van het genadeverbond wordt beschreven in de Openbaring aan Johannes

Voorwoord

Aan de Gemeente Gods in Nederland

Zeer geliefde broeders en zusters in onze Heere Jezus Christus, genade en vrede zij u vermenigvuldigd van God onze Vader.

God wil niet dat de mens zijn tijd nutteloos doorbrengt. Vóór de zondeval had Hij hem een aangename taak op de schouders gelegd. Na de zondeval valt die taak de mens vaak moeilijk. Toch wil God dat ieder mens getrouw is in de uitoefening van het beroep, dat God hem heeft toebedeeld. Sommige mensen zijn bij hun beroepsuitoefening alleen met aardse zaken bezig¹; anderen ook met geestelijke. Als het eerste het geval is, wil dat niet zeggen dat hun beroep het dienen van God in de weg staat². Bepalend is namelijk de geestelijke staat van de persoon zelf, alsook de wijze waarop hij zijn beroep uitoefent. Een natuurlijk mens houdt zich zelfs met de geestelijke dingen op een natuurlijke wijze bezig – en dat kan God niet behagen³! Een geestelijk mens daarentegen ziet ook alle aardse zaken in geestelijk licht. Hij beschouwt zijn beroep als een taak die God hem opgelegd heeft, en onderwerpt zich in dezen met vreugde aan Gods wil. Zijn taken voert hij gehoorzaam uit, als een dienst aan God. Daarbij is het zijn verlangen dat God door hem verheerlijkt wordt, ook in zijn beroepsuitoefening.

Van alle mogelijke beroepen⁴ is er geen zo heilig, heerlijk, nodig en nuttig als het ambt van herder en leraar. Degene die door God geroepen, bekwaamd en getrouw gemaakt wordt om dienaar van het Nieuwe Testament te zijn, is feitelijk een wereldwonder⁵. Hij is namelijk een middel in Gods hand om verloren zondaren te redden. Daarnaast mag hij bijdragen aan de vergadering en opbouw van Gods Kerk, zodat deze gesteld wordt tot een lof op aarde⁶. Een ontrouw⁷ predikant is het meeste gruwelijke en schadelijke schepsel dat er op aarde rondloopt, en een schandvlek voor de Kerk. Hij vormt het struikelblok waarover veel mensen vallen en in het eeuwige verderf storten, en is op deze wijze verantwoordelijk voor de verdoemenis van velen. Een

1. sommige beroepingen hebben een lichamelijk voorwerp
2. dat neemt noch en geeft niet tot de geestelykheit des diensts aen Godt
3. op een Gode niet aengename wyse
4. bedieningen
5. wonder in de werelt
6. *Å Brakel refereert hier aan Jesaja 62:7.
7. ondeugendt

getrouwe dienstknecht van Christus is daarentegen als een sieraad in het huis van zijn God, een licht op een kandelaar, een stad op een berg, een leidman voor blinden, een verschrikking voor goddelozen, een bron van blijdschap voor godvrezenden, een trooster voor bedroefden, een raadsman voor onwetenden⁸ en een richtingwijzer⁹ voor alle reizigers naar de hemel. Ook een predikant leeft echter niet lang, en bovendien kan hij maar tot relatief weinig mensen tegelijk spreken. Hij is als een kaars: terwijl hij anderen verlicht, wordt hij zelf verteerd. Het verlies van een godvrezend predikant is dan ook onuitsprekelijk groot¹⁰.

Nu is het zo dat God heden ten dage op wonderlijke wijze de korte levenstijd van een predikant als het ware heeft verlengd, en de kleine kring van zijn toehoorders heeft vergroot. Ik doel op het feit dat Hij de boekdrukkunst heeft laten uitvinden¹¹. Opmerkelijk genoeg is dat gebeurd rond de tijd dat de Kerk uit de Babylonische ballingschap is teruggekeerd¹². Juist toen de Reformatie aan het begin van de zestiende eeuw doorbrak, was ook de boekdrukkunst tot ontplooiing gekomen. Nu kan één predikant preken voor het hele land, of eigenlijk voor de hele wereld – en dat ook nog eens vele eeuwen na zijn dood. Welnu, ook ik grijp goedsmoeds en gewillig¹³ de gelegenheid aan om nog lang na mijn dood te prediken, en dat voor heel Nederland. Ik doe dat met de gaven die de Heere mij geschonken heeft, hoe groot of klein ze ook zijn¹⁴.

Toen de boekdrukkunst nog niet was uitgevonden, moest een auteur zijn boek altijd aan een belangrijk persoon ter hand stellen – hier komt ook de gewoonte vandaan om een boek aan iemand op te dragen. Gelukkig is dat nu niet meer nodig. Soms geeft een dergelijke opdracht alleen maar ergernis, omdat het boek te onbeduidend is voor de belangrijke persoon aan wie het wordt opgedragen. Bovendien is er altijd het gevaar dat de intenties van de auteur verkeerd worden uitgelegd¹⁵. Om deze reden zie ik af van een opdracht aan een speciale persoon, en draag ik mijn boek op aan u, gemeente Gods in Nederland! Ik doel hierbij in het bijzonder op de gemeente die ik nu dien¹⁶, op de gemeenten waar ik voorheen predikant was¹⁷ en op de gemeente die

8. verlegene

9. voorganger

10. onwaerdeerlyk

11. door de druk-konst den menschen bekend te maken

12. *À Brakel doelt hier op de Reformatie.

13. met vrolyke gewilligheyt

14. sy zy ook soo se zy

15. altydt leggende open voor misduydingen van 't oogmerk des opdragers

16. *Namelijk Rotterdam.

17. *À Brakel stond eerder in Exmorra, Stavoren, Harlingen en Leeuwarden.

mij tweemaal heeft beroepen¹⁸ – welke beroepen ik toen niet kon aannemen vanwege de toestand waarin mijn toenmalige gemeente verkeerde. Ontvang mijn boek met toegenegenheid¹⁹, en lees het naarstig en aandachtig. Ik zou willen adviseren om regelmatig in kleine kring een hoofdstuk of een gedeelte daarvan samen te lezen, en dat vervolgens met elkaar te bespreken²⁰.

Over mijn boek zelf zal ik nu niets zeggen – iedereen kan de inhoud tot zich nemen. Wel is het goed om te vermelden dat ik in enkele gevallen passages heb overgenomen uit eerdere boeken, zoals *Hallelujah*²¹, *De scrupuleuse communicant*²² en *Leere ende leydinge der Labadisten*²³ – het gaat hierbij tenslotte om boeken van mijzelf.

Het zal mij tot grote blijdschap zijn als dit boek ook leiding kan geven aan theologisch studenten, proponenten en jonge predikanten. Het is mijn wens dat zij hierdoor de Bijbelse waarheden leren begrijpen, verdedigen en in Woord en daad uitdragen. Ook hoop ik dat zij die waarheden in hun gemeente zo weten te verkondigen dat mensenzielen hierdoor worden bekeerd of versterkt in het geloof, en dat zo de Kerk van onze Heere Jezus Christus wordt gebouwd.

De almachtige en goede God moge Zijn Geest uitstorten over allen die dit boek zullen lezen of horen lezen. Hij was het Die mij gedrongen heeft om het boek te schrijven, en, als ik ermee dreigde te stoppen, opnieuw kracht heeft gegeven om door te gaan. Al het goede dat erin gevonden wordt, komt van Hem. Het is mijn wens dat Hij dit boek gebruikt tot bekering van onbekeerden, tot onderwijs voor onwetenden, tot correctie van dwalenden²⁴, tot opbeuring van moedelozen, tot aansporing van tragen, tot vertroosting van treurigen en tot toename in geloof, hoop en liefde bij allen die genade kennen. Moge de Heere Zijn Kerk in Nederland bewaren en doen toenemen in omvang en godzaligheid, en moge Hij ons land zegenen omwille van de Kerk. Ik spreek de wens uit dat Hij u, lezer, vervult met Zijn menigvuldige

18. *Namelijk Middelburg.

19. *À Brakel refereert hier aan Handelingen 17:11.

20. laet het gelesene u stoffe geven tot stichtelyke t'zamensprekingen

21. *Wilhelmus à Brakel, *David's hallelu-jah, ofte lof des Heeren in den achtsten psalm. Door een verhandeling van het genaden-verbondt ende des selfs bedieninge in bet Oude en N. Testament seer vermeerdt* (Leeuwarden 1681). Zie ook voetnoot 1 van I.16.

22. *Wilhelmus à Brakel, *De scrupuleuse omtrent de communie des H. Avontmaals in een verdorvene Kerke onderrichtet* (Rotterdam 1690). Zie ook voetnoot 33 van I.25.

23. *Wilhelmus à Brakel, *Leere en Leydinge der Labadisten, ontdekt en wederlegt in een Antwoord op Yvons Examen over onse Trouwhertige Waerschouwinge* (Rotterdam 1685). Zie ook I.25.3.

24. terechtbrenginge van de afdwalende

genade, u door Zijn raad geleidt en u, als u uw aardse loop volbracht hebt, opneemt in de eeuwige heerlijkheid.

Ik ben en blij uw medebroeder en dienaar in Christus, aan Wie lof en eer en heerlijkheid toekomt tot in eeuwigheid.

Rotterdam, 26 februari 1700

W. à Brakel

HOOFDSTUK I

De kennis van God uit de natuur

Dit boek draagt de titel *De Redelijke Godsdienst*. Deze term is afkomstig uit Romeinen 12:1: ‘Ik bid u dan, broeders, door de ontfermingen Gods, dat gij uw lichamen stelt tot een levende, heilige en Gode welbehaglijke offerande, welke is uw redelijke godsdienst.’¹

1. Hoe God gediend moet worden [I]

Ten aanzien van het woord ‘godsdienst’ kunnen we de volgende vier aspecten onderscheiden: (1) Het fundament of de grondslag ervan²; (2) de aard of het wezen ervan³; (3) de richtlijn ervoor⁴; (4) de praktische uitvoering ervan⁵.

1. Het *fundament* of de *grondslag* van het dienen van God wordt gevormd door God zoals Hij is in Zichzelf⁶. Weliswaar kunnen Gods werken van almacht en goedheid ook beweegredenen vormen voor mensen om God te gaan dienen, maar zij zijn niet de basis van het dienen van God. Die wordt alleen gevormd door Wie God is. Al zou er geen schepsel zijn om God te dienen, dan is Hij nog dienenswaardig en heerlijk in Zichzelf. Er kan geen schepsel bestaan dan alleen uit God en door God. Zodra er dan ook een schepsel is, eist Gods verhevenheid dat het Hem zal dienen en voor Hem zal leven. Het is immers *Zijn* schepsel; het bestaat alleen vanwege Hem. Is dat schepsel dan ook nog een redelijk schepsel, dan verplicht God het om Hem te eren en te dienen, en totaal voor God te leven. Hij is immers God, en het redelijke schepsel is het meest verheven in het geheel van Zijn schepping!⁷ Op deze wijze legt het wezen van God op het schepsel de eeuwige verplichting om Hem te dienen; en vooral op de mens. ‘Wie zou U niet vrezen, Gij Koning der heidenen? Want het komt U toe’ (Jer. 10:7); ‘Gij hebt de aarde vastgemaakt, en zij blijft staan; naar Uw ordinantiën blijven zij nog heden staan, want zij alle zijn Uw knechten’ (Ps. 119:90-91).

1. *À Brakel zelf noteert hier alleen de laatste vijf woorden.

2. het fundament ofte de grondt

3. de forme ofte het wesen

4. een regel

5. de dadelyke uytvoeringe

6. Gods nature

7. dat redelyk schepsel / dat door een rechte linie onder zynen Maker gestelt is

2. Het *wezen* van het dienen van God – anders gezegd: de wijze waarop dat dienen gestalte krijgt⁸ – bestaat in de kennis, de erkenning en de hartelijke goedkeuring van de mens ten aanzien van deze verplichting. Hij stemt erin toe om geheel en al, met al zijn vermogens, altijd en in alle omstandigheden voor God te leven. Waarom? Omdat Hij God is, omdat Hij het waard is om gediend te worden en omdat Hem die eer toekomt door Wie Hij is. Daarom wijdt de mens zich gewillig en blijmoedig helemaal aan God en stelt zijn leven in dienst van Hem. Het past hem dat te doen; God is het immers waard! Bovendien vindt de mens in het dienen van God zijn zaligheid. ‘Zekerlijk ik ben Uw knecht, ik ben Uw knecht’ (Ps. 116:16); ‘Deze zal zeggen: Ik ben des HEEREN, (...) en gene zal met zijn hand schrijven: Ik ben des HEEREN’ (Jes. 44:5).

3. De *richtlijn* voor het dienen van God is de openbaring van Zijn wil. De mens moet die openbaring als een regel gehoorzamen, zoals een slaaf de regels van zijn meester gehoorzaamt. Het is niet aan de mens om zelf een manier te kiezen waarop hij God kan dienen. In dat geval zou hij zich boven God stellen; en God heeft een gruwel van alles wat zich boven Hem verheft. ‘Tevergeefs eren zij Mij, lerende leringen die geboden van mensen zijn’ (Matth. 15:9). De Heere Zelf geeft de mens de richtlijnen voor het dienen van Hem. Hij openbaart wat de mens moet doen en hoe hij het moet doen. ‘Zal niet een volk zijn God vragen? (...) Tot de Wet en tot de Getuigenis; zo zij niet spreken naar dit Woord, het zal zijn dat zij geen dageraad zullen hebben’ (Jes. 8:19-20); ‘Opdat gij moogt beproeven welke de goede en welbehagende en volmaakte wil van God is’ (Rom. 12:2).

4. De *praktische uitvoering*. Tot het dienen van God behoort ten slotte ook dat we instemmen met Gods wil, en dat die instemming tot uiting komt in daden. De wil van God moet *gedaan* worden. Alles wat God wil, wil iemand die God dient ook doen. Het is zijn lust en vermaak die wil uit te voeren, omdat het *Gods* wil is. Hij verblijdt zich erin dat God Zijn wil bekendmaakt. Hij is dan ook zeer genegen om te doen wat God openbaart om te doen. ‘Doende de wil Gods van harte’ (Ef. 6:6).

Nu ik een boek ga schrijven over het dienen van God, zal ik de genoemde vier zaken uitwerken; en wel in de gegeven volgorde⁹. Als eerste moeten we

8. de forme ofte nature

9. *De hier voorgestelde indeling is later in dit boek niet meer terug te vinden. In plaats daarvan presenteert À Brakel een nieuwe indeling – zie bijvoorbeeld het begin van I.3, I.8 en I.17. Deze nieuwe indeling, waarop ook het in dit boek opgenomen structuuroverzicht is gebaseerd, is niet goed in harmonie te brengen met wat À Brakel in deze paragraaf schrijft. Mogelijk is hij tijdens het schrijven van gedachten veranderd.

het dus gaan hebben over het fundament of de grondslag voor het dienen van God. Die wordt gevormd door God, zoals Hij is.¹⁰ Zal de mens ook werkelijk God Zelf tot het fundament van het dienen van Hem stellen, en bovendien erkennen dat God van hem vraagt dat te doen, dan is het nodig dat hij God kent. Daarom laat ik nu eerst zien wat de bron van de ware Godskennis is.

2. Mensen ontvangen kennis van God uit de natuur en uit de Heilige Schrift [II]

God heeft Zelf bepaald wat Hij van Zichzelf bekend wil maken, en in welke mate Hij dat doet. Deze geopenbaarde Godskennis wordt ook wel *Theologia archetypa* of *Theologia prototypa* genoemd, wat ‘het afdrukkende stempel’¹¹ betekent. De daarmee overeenkomende Godskennis in het redelijke schepsel wordt *Theologia ectypa* genoemd, wat ‘het afgedrukte beeld’ betekent.

De manier waarop deze kennis in de verschillende schepselen gegeven of afgedrukt wordt, verschilt naargelang de verscheidenheid van die schepselen. *Engelen* kennen God door middel van het zien van aangezicht tot aangezicht: ‘Ik zeg ulieden, dat hun engelen in de hemelen altijd zien het aangezicht Mijns Vaders’ (Matth. 18:10). Van deze aard is ook de Godskennis van de reeds *gezaligde uitverkorenen*: ‘Wij wandelen [hier] door geloof en niet door aanschouwen’ (2 Kor. 5:7); ‘Maar alsdan zullen wij zien aangezicht tot aangezicht’ (1 Kor. 13:12). *Christus naar Zijn menselijke natuur* kent God door de vereniging van die menselijke natuur met de natuur van God de Zoon, in een en dezelfde Persoon. Die kennis gaat verder dan van engelen en mensen: ‘In Hem woont al de volheid der Godheid lichamelijk’ (Kol. 2:9); ‘God geeft Hem de Geest niet met mate’ (Joh. 3:34). *De mens op aarde* kent God alleen door openbaring: ‘Niemand heeft ooit God gezien; de eniggeboren Zoon, Die in de schoot des Vaders is, Die heeft Hem ons verklaard’ (Joh. 1:18). Deze openbaring komt tot alle mensen vanuit de natuur¹², en daarnaast tot sommige mensen door middel van de Heilige Schrift.

3. Natuurlijke Godskennis (a): zij is algemeen en ingeschapen [III-VIII]

God heeft bij alle mensen het besef ingeschapen dat Hij er is. Om het u duidelijker te maken zou ik dat besef ook wel ‘Godserkentenis’¹³ kunnen

10. Godt als Godt / ende om dat hy Godt is

11. het uytdukkende patroon

12. *Over deze kennis gaat het in de rest van dit hoofdstuk.

13. *Å Brakel schrijft: ‘Godt-erkennetheyt’ (later ook ‘God-erkennelykheyt’ genoemd). Deze term is in het vervolg meestal met ‘Godsbesef’ vertaald.

noemen, al is dat geen goed Nederlands¹⁴. Hiermee bedoel ik niet dat de mens dit Godsbesef al praktiseert zodra hij geboren is, maar wel dat het bij het opgroeien openbaar komt. Het werkt precies hetzelfde als bij het denkvermogen van de mens: dat gebruikt hij in het begin ook niet; pas later gaat hij over de dingen nadenken. Welnu, op deze manier komt het Godsbesef ook vanzelf bij de mens naar boven, zonder dat hij zich dat door onderwijs eigen moet maken. Dit Godsbesef blijkt dus niet meteen in daden; op dezelfde manier als ongeboren kinderen niet bewust horen, zien, spreken of denken. Zij doen ‘iets goeds [noch] iets kwaads’ (Rom. 9:11). Zij zondigen niet met hun daden, oftewel ‘niet in de gelijkheid der overtreding van Adam’ (Rom. 5:14). Mensen die dat beweren, spreken de Heilige Schrift tegen, terwijl ze daar geen grond, geen argument en geen praktijkvoorbeeld voor hebben.

Sommige mensen zijn niet tevreden met de gebruikelijke uitdrukking ‘natuurlijke Godskennis’. Zij hebben het liever over ‘denkbeelden’. Ik ben echter bang dat zij achter dat vreemde woord vreemde gedachten verbergen¹⁵. Het lijkt erop alsof dat ongeschapen ‘denkbeeld’ als een soort spiegel alle eigenschappen van God en van de schepselen weergeeft, en dat de mens zonder meer al deze eigenschappen van God en de schepselen zou kunnen kennen. Wat zou dat anders betekenen, dan dat God eindig en het ‘denkbeeld’ in de mens oneindig is? Bovendien zou de Godskennis dan niet voortkomen uit Gods openbaring, maar uit onszelf – uit het menselijk ‘denkbeeld’ namelijk! Wat zou dat anders betekenen dan dat ieder mens onfeilbaar gemaakt wordt, en dat vervolgens de onfeilbaarheid van de een botst met de onfeilbaarheid van de ander, omdat zij tegenstrijdige bevindingen hebben? Hieruit blijkt, dat de ‘denkbeeld’-gedachte niet meer is dan een droom of fantasie, die, zacht uitgedrukt, inspiratie verschaft aan verwarde en dwaze mensen. Verstaat men echter onder dit ‘denkbeeld’ de ingeschapen Godskennis – namelijk, dat God bestaat; dat Hij als Schepper en Regeerder de rechtmatige Bezitter is van alles; dat iedereen Hem onderworpen is; dat iedereen naar Zijn wil moet leven of anders Gods rechtvaardige toorn kan verwachten; en dat dit besef bij ieder mens in het geweten is afgedrukt – dan is de zaak weliswaar goed, maar de term verwerpelijk. De term ‘denkbeeld’ suggereert namelijk dat in

14. al is 't geen net duytsch

15. *Waarschijnlijk is À Brakels bestrijding van de ‘denkbeelden’ een reactie op de filosofie van René Descartes (1596-1650). Om tot ware kennis te komen wilde deze filosoof vrijwel alles in twijfel trekken. Deze denkwijze heeft de benaming ‘methodische twijfel’ meegekregen. Wat volgens Descartes echter niet betwijfeld kon worden, was het feit dát hij twijfelde. Dit bracht hem tot de bekende uitspraak *Cogito ergo sum*: ‘Ik denk dus ik besta.’ Eén van de weinige andere zaken die voor hem vast stonden, was het bestaan van God. Hij kwam echter tot deze overtuiging op grond van logisch redeneren, en niet op grond van het ingeschapen Godsbesef. À Brakel keert zich tegen deze opvatting.

de hersens van mensen beelden van God gemaakt worden, zoals de roomsen beelden van steen maken; en dat strijdt met het tweede gebod van Gods wet.

Bij de mens zijn geen voorstellingen of beelden van andere mensen of dingen ingeschapen. Dat te denken is pertinent onjuist. Wij halen de kennis van dingen buiten ons niet uit onszelf, maar doen deze op door middel van waarnemingen met onze vijf zintuigen. Welke voorstelling moeten wij hebben van dieren die leven op een nog niet ontdekte plaats op deze aarde? Die voorstelling wordt niet anders als zou blijken dat die dieren helemaal niet bestaan! Een ongeborn kind of een baby kan zich geen enkele voorstelling maken van een leeuw, hond of kat. Toen Adam de dieren namen gaf naar hun aard, moest de Heere die eerst bij Adam brengen (Gen. 2:19). Ieder mens ziet, hoort, ruikt, smaakt en voelt van jongs af aan (dingen van) andere schepselen, voor hij zich die andere schepselen bewust wordt en daarover nadenkt. Hij is allang met ze vertrouwd voor hij kennis van ze opdoet. De bewering dat de mens, buiten zijn zintuigen om, vanuit ingeschapen 'beelden' kennis van andere schepselen heeft, is zonder enige grond. Ze moet even snel verworpen worden als ze uitgesproken wordt.

Zo werkt het ook bij het christelijk geloof. Van jongs af aan zien wij Gods werken in de natuur, zonder dat we daar dieper over doordenken of er bewust op letten. Tevens horen wij van jongs af aan over God spreken. Hierdoor wordt het ingeschapen Godsbesef – de 'Godserkenten' – geactiveerd en gestimuleerd, hoewel bij de een meer dan bij de ander. Er is geen reden voor en het is zelfs totaal onjuist om te denken dat het zien van Gods werken of het horen over God als vanzelf moet leiden tot ingeschapen 'denkbeelden'. Integendeel, met behulp van het ingeschapen Godsbesef en het verstand kan de mens God leren kennen. God maakt Zich immers aan de mens bekend, zoals blijkt uit de volgende tekst: 'Hetgeen van God kennelijk is – dat wil zeggen: niet alles van God, en ook niet alles wat Hij heeft geopenbaard aan engelen en nog levende of gestorven gelovigen, maar alleen datgene wat ook niet-gelovigen van God weten, vanuit het zien van Zijn werken – is openbaar, want God heeft het hun – niet door ingeschapen 'denkbeelden', maar door middel van Zijn werken – geopenbaard. Want Zijn onzienlijke dingen worden van de schepping der wereld aan uit de schepselen verstaan en doorzien, beide Zijn eeuwige kracht en Goddelijkheid' (Rom. 1:19-20). Dus: heidenen, die de Heilige Schrift niet hebben, hebben wel kennis van God, namelijk zoveel als zij bij natuurlijk licht kunnen leren. Dat wordt bedoeld met 'hetgeen kennelijk is' (Rom. 1:19), dat gesteld wordt tegenover hetgeen *geloofd* moet worden (zie Rom. 1:16-17).

Dat deze kennis van God bij de mensen is ingeschapen, blijkt uit deze tekst: ‘Wanneer de heidenen, die de [geschreven] wet niet hebben, van nature de dingen doen die der wet zijn, dezen de wet niet hebbende, zijn zichzelf een wet; als die betonen het werk der wet geschreven in hun harten, hun geweten medegetuigende, en de gedachten onder elkander hen beschuldigende, of ook ontschuldigende’ (Rom. 2:14-15). Paulus spreekt hier van mensen die de Heilige Schrift niet hebben. Hij zegt over hen dat er een wet in hun harten is ingeschreven, en dat ze van nature weten dat ze volgens die wet moeten leven. Op deze wijze schrijven zij zichzelf de wet voor. Hun geweten kan hen al of niet in staat van beschuldiging stellen, naargelang ze al of niet overeenkomstig de in hun hart ingeschreven wet hebben geleefd. Als deze mensen dan een wet in zich hebben, moeten ze ook erkennen dat er een wetgever is, dat ze aan hem gehoorzaamheid verschuldigd zijn en dat die wetgever de wetsonderhouders rechtvaardig beloont en de wetsovertreders rechtvaardig straft. Welnu, deze Wetgever is geen mens, maar God Zelf.

Zoals zijn aangeboren verstand de mens in staat stelt om door middel van onderzoek kennis over bepaalde zaken op te doen en die kennis te vermeerderen, zo stelt ook de ingeschapen Godskennis de mens in staat om door middel van het zien van Gods werken in die kennis toe te nemen. Via de zichtbare dingen klimt hij op tot de onzichtbare dingen. Daarbij is het onmogelijk dat hij vanuit de zichtbare dingen zou concluderen dat God er is, als hij niet eerst een bepaald Godsbesef ingeschapen had.

De ingeschapen Godskennis kan toenemen door alle schepselen, hun gedrag en hun eigenschappen te beschouwen als door God geschapen gedrag en eigenschappen. Dit wordt de *inwendige* Godskennis genoemd, omdat de mens vanuit de zichtbare werkelijkheid *innerlijk* overtuigd wordt van Gods bestaan¹⁶ (zie Rom. 1:19-20). Hierover spreken de volgende teksten: ‘En waarlijk, vraag toch de beesten, en elkeen van die zal het u leren; en het gevogelte des hemels, dat zal het u te kennen geven. Of spreek tot de aarde, en zij zal het u leren; ook zullen het u de vissen der zee vertellen. Wie weet niet uit alle deze, dat de hand des HEEREN dit doet?’ (Job 12:7-9); ‘De hemelen vertellen Gods eer, en het uitspansel verkondigt Zijner handen werk. De dag aan de dag stort overvloedig spraak uit, en de nacht aan de nacht toont wetenschap. Geen spraak en geen woorden zijn er, waar hun stem niet wordt gehoord’ (Ps. 19:2-4); ‘Welke in de verleden tijden al de heidenen heeft laten wandelen in hun wegen; hoewel Hij nochtans Zichzelf niet onbetuigd gelaten heeft, goedgevende van de hemel, ons regen en vruchtbare tijden gevende, vervullende onze harten met spijs en vrolijkheid’ (Hand. 14:16-17).

16. om datse gehaelt wort uyt uytwendige saken